

“2030-YILGACHA BO‘LGAN DAVRDA ATROF-MUHITNI MUHOFAZA QILISH KONSEPSIYASI”NING XALQARO EKOLOGIK MUAMMOLARNI HAL QILISHDAGI O‘RNI

Axtamova Nargiza Aslam qizi

Toshkent davlat yuridik universiteti talabasi

E-mail: nargizaaxtamova0@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada 2030-yilgacha bo‘lgan davrda atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasini qabul qilish sabablari, maqsad va vazifalari o‘rganilib, uning yutuqlari kamchiliklari va kutilayotgan natijalari tahlil qilingan holda, konsepsiyaning nafaqat O‘zbekistondagi ekologik muammolarni balki, xalqaro ekologik muammolarni hal qilishdagi o‘rni yoritib beriladi. Shuningdek, atrof muhitning sifatli holati bilan bog‘liq muammolar, global muammolar, mintaqaviy va milliy muammolar, atrof muhitni muhofaza qilishning institutsional muammolari va ularni hal qilish yo‘llari o‘rganilib, ularni huquqiy tartibga solish bo‘yicha tafsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: atrof muhitni muhofaza qilish, barqaror rivojlanish, ekologik muammolar, global ekologik muammolar, mintaqaviy va milliy muammolar, atrof muhitni muhofaza qilishning institutsional muammolari.

РОЛЬ “КОНЦЕПЦИИ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ ДО 2030 ГОДА” В РЕШЕНИИ МЕЖДУНАРОДНЫХ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ

Ахтамова Наргиза Аслам кизи

Студенты Ташкентского государственного юридического университета

E-mail: nargizaaxtamova0@gmail.com

АННОТАЦИЯ

В данной статье изучены причины, цели и задачи принятия концепции охраны окружающей среды на период до 2030 г., проанализированы ее достижения, недостатки и ожидаемые результаты. Кроме того, проблемы, связанные с качеством окружающей среды, глобальные проблемы, Изучены региональные и национальные проблемы, институциональные проблемы охраны окружающей среды и пути их решения, даны особенности их правового регулирования.

Ключевые слова: охрана окружающей среды, устойчивое развитие, экологические проблемы, глобальные экологические проблемы, региональные и национальные проблемы, институциональные проблемы охраны окружающей среды.

THE ROLE OF THE “CONCEPT OF ENVIRONMENTAL PROTECTION UNTIL 2030” IN SOLVING INTERNATIONAL ENVIRONMENTAL PROBLEMS

Axtamova Nargiza Aslam qizi

Students of Tashkent state law university

E-mail: nargizaaxtamova0@gmail.com

ABSTRACT

In this article, the reasons, goals and tasks of adopting the concept of environmental protection in the period until 2030 are studied, its achievements, shortcomings and expected results are analyzed. In addition, problems related to the quality of the environment, global problems, regional and national problems, institutional problems of environmental protection and ways to solve them are studied, and their legal regulation specifications are given.

Keywords: environmental protection, sustainable development, environmental problems, global environmental problems, regional and national problems, institutional problems of environmental protection.

KIRISH

Atrof tabiiy muhitni ifloslantirish, tabiiy resurslarni ishdan chiqarish, ekotizimdagi ekologik aloqalarni buzish global muammo bo‘lib qoldi. “Ekologiya hozirgi zamonning keng miqyosdagi keskin ijtimoiy muammolaridan biridir. Uni hal etish barcha xalqlarning manfaatlariga mos bo‘lib, sivilizatsiyaning hozirgi kuni va kelajagi ko‘p jihatdan ana shu muammolarni hal qilishiga bog‘liq.[1] Albatta atrof tabiiy muhitni muhofaza qilish bugungi kun sharoitida o‘z-o‘zidan oson kechmaydi. Texnikaning kun sayin rivojlanishi, urbanizatsiya jarayonlari, insonning tabiiy resurslarga bo‘lgan ehtiyojining bir necha marotaba ortib ketayotganligi va boshqa omillar tabiiy muhitni muhofaza qilishda o‘ziga xos to‘siqni tashkil etadi.

O‘zbekiston Respublikasining [Konstitutsiyasiga](#) muvofiq er, yer osti boyliklari, suv, o‘simlik va hayvonot dunyosi hamda boshqa tabiiy zaxiralar umummilliy boylikdir, ulardan oqilona foydalanish zarur va ular davlat muhofazasidadir.

Atrof muhitning joriy holati tahlili, global va mintaqaviy ekologik muammolar, yangi ekologik xavf-xatarlar O'zbekiston Respublikasida aholining hayot sifatini yaxshilash borasida olib borilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy jarayonning ajralmas qismi hisoblangan 2030-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining Atrof muhitni muhofaza qilish konsepsiyasini (keyingi o'rinlarda — Konsepsiya) ishlab chiqish zaruratini vujudga keltirdi.

Konsepsiya ko'rsatib o'tilgan davrda atrof muhitni muhofaza qilish sohasida davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlarini belgilaydi, ularning amalga oshirilishi esa kelajak avlodlarning manfaatlari yo'lida davlatni barqaror rivojlantirishni ta'minlash imkonini beradi.

Respublikamizda suv resurslari cheklangan bo'lishiga qaramasdan, uni tejashga kam e'tibor berilayapti, natijada suvning ko'p qismi bekorga sarf bo'lmoqda. Deyarli barcha iste'molchilar doimiy ravishda me'yordan ko'p suv olishga harakat qiladilar. Bu esa ekin maydonlarida er osti suvlari sathining ko'tarilishiga, erlarning qayta sho'rlanishiga olib kelmoqda. O'z navbatida sho'rni yuvish uchun yana katta miqdorda suv sarflanib, natijada sug'oriladigan erlarda hosil bo'ladigan qaytarma suvlar miqdori ham ortmoqda. SHundan ko'rinib turibdiki, sug'orishda suvni tejashning katta imkoniyatlari mavjud. Bunga, avvalo, kanallar o'zanini betonlash, nov (lotok)lardan foydalanish yo'li bilan sug'orish tarmoqlarining foydali ish koeffitsientini oshirish, hamda sug'orishning ilg'or usullarini qo'llash bilangina erishish mumkin. [2]

MATERIALLAR VA METODLAR

Tadqiqot davomida mavzuning quyidagi tomonlarini tahlil qilishga e'tibor qaratildi:

1. Konsepsiyaning ahamiyati;
2. Atrof muhitni muhofaza qilishning huquqiy asoslari;
3. Bu sohada xalqaro huquqning o'ri.
4. Global va mintaqaviy muammolar va ularni yechish yo'llari.

Ushbu tadqiqot ishida ilmiy bilishning tahlil qilish, qiyoslash, taqqoslash, tizimlilik, statik, umumlashtirish usullaridan foydalanilgan.

TADQIQOT NATIJALARI

Atrof muhitni muhofaza qilish (yoki tabiatni muhofaza qilish, tabiatni muhofaza qilish)-inson faoliyatining atrof-muhitga (tabiatga) salbiy ta'sirini cheklash va uning buzilishining oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlar majmui. Bunday choralar quyidagilar bo'lishi mumkin:

-umumiy ekologik vaziyatni yaxshilash maqsadida atmosfera va gidrosferaga chiqindilarni cheklash;

-tabiat komplekslarini cheklash maqsadida qo'riqxonalar, milliy bog'lar yaratish;

- Ba'zi turlarni saqlab qolish uchun baliq ovlash, ov qilishni cheklash;
- chiqindilarni cheklash.

Insoniyat uchun eng muhim omil bo'lgan atmosfera havosini muhofaza qilish, uning musaffoligini ya'minlash bugungi kunning nihoyatda dolzarb vazifalaridan biridir. Ma'lumki, atmosfera havosining ifloslanishi inson, o'simliklar va boshqa tirik mavjudodlarga zararli ta'sir ko'rsatadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimov tashabbusi bilan 2013-yilni "Obod turmush yili" deb nomlanishi, yoshlarga bozor iqtisodiyoti sharoitida ekologik ta'lim va tarbiyani xalqaro andozalar talabi darajasida olib borilishini ham taqazo etadi. Atmosfera havosini muhofaza qilishni huquqiy tartibga solish, mazkur muammo xususida ilmiy tadqiqot ishlari olib borish nafaqat nazariy jihatdan, balki amaliy nuqtai nazardan ham katta ahamiyatga ega. Barqaror ekologik vaziyatni vujudga keltirish, inson hayoti va faoliyati uchun qulay ekologik shart-sharoitlarni yaratish, barcha tabiat boyliklari qatori, atmosfera havosini muhofaza qilish, uning musaffo holda saqlanishini ta'minlash shu kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Huquqiy muhofaza etishning asosiy vositalaridan biri bo'lib qonun va qonunosti meyoriy hujjatlari hisoblanadi. Mazkur yo'nalishda bugungi kunga qadar bir necha o'nlab qonunlar qabul qilindi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasining "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida", "Muhofaza etiladigan tabiiy hududlar to'g'risida", "Davlat sanitariya nazorati to'g'risida", "Suv va suvdan foydalanish to'g'risida", "O'simlik dunyosini muhofaza qilish to'g'risida", "Yer osti boyliklari to'g'risida", Yer kodeksi, "Davlat yer kadastrasi to'g'risida", "Metrologiya to'g'risida", "Standartlashtirish to'g'risida" va boshqalar. Mamlakatimizda atrof muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, sanitariya va ekologik holatni yaxshilashni ta'minlash sohasida izchil ishlar olib borilmoqda.

Shu bilan birga, bu borada o'tkazilgan tahlil natijalari atrof muhitni muhofaza qilish sohasida davlat funksiyalarini amalga oshirishda kompleks yondashuv va strategik rejalashtirishning mavjud emasligi, shuningdek, qo'yilgan vazifalarni samarali bajarish uchun tabiatni muhofaza qilish organining vakolatlari yetarli emasligidan dalolat beradi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi prezidentining 2019-yil 30-oktabrdagi 5863-son Farmoni asosida "2030-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekistonning atrof muhitni muhofaza qilish konsepsiyasi" qabul qilindi. Uning asosiy maqsadi quyidagilardan iborat:

O'zbekiston Respublikasi aholisining hayoti va salomatlik darajasini yaxshilashning zarur sharti sifatida atrof muhitning qulay holatini ta'minlash;

atrof muhitga va aholining salomatligiga salbiy ta'sirni pasaytiruvchi innovatsion texnologiyalarni joriy etish hisobiga barqaror iqtisodiy rivojlanish;

atrof muhit obyektlaridan oqilona foydalanishni va biologik resurslar qayta tiklanishini ta'minlash.

Mamlakatni barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishga haqiqiy xavf solayotgan atrof muhitning asosiy muammolari global, mintaqaviy va milliy xaraktyerga egadir.

Markaziy Osiyo xususan, **O'zbekistondagi suv va unga aloqador muammolar nafaqat mintaqaviy, balki global ahamiyat kasb etayotgani hech kimga sir emas.** Mazkur masala bo'yicha chuqur ilmiy asosga ega tadqiqotlar ham bajarilmoqdaki, ular orasida o'zbekistonlik olimlarning ham borligi quvonarli.

Suv resurslarini kamayishdan saqlashning asosiy rezervlaridan yana biri sug'orishda qaytarma suvlardan unumli foydalanishdir. Respublikada bu suvlar asosan ekin maydonlaridan, sanoat korxonalaridan va maishiy- kommunal tarmoqlardan qaytgan suvlardan tashkil topgan bo'ladi. 1956-1980 yillar mobaynida tabiiy botiqlarga oqizilgan qaytarma suvlar hajmi 77,1 km³ ni tashkil etgan.

Keyingi yillarda daryolar, ko'llar, suv omborlarining suvi unga sanoat va shaharlar oqava suvlarining, ekin maydonlarida hosil bo'ladigan qaytarma suvlarning qo'shilishi natijasida keskin yomonlashib ketdi. Bu jarayon ayni paytda quyidagi sabablarga bog'liq holda yanada jadallashmoqda va xavfli tus olmoqda.

1. SHahar xo'jaligining va sanoatning, ayniqsa, uning ximiya va metallurgiya tarmoqlarining suvga bo'lgan talabi ortmoqda, va tabiiy suvlar ifloslanishining manbai bo'lgan oqava suvlar ham ko'paymoqda.

2. Oqava suvlarni daryo va ko'llarga oqizish tabiiy suv manbalaridan foydalanishning bir turi deb qaraldi. Ayniqsa, daryolar ifloslangan oqava suvlarni yo'q qilishda o'ziga xos tabiiy inshoot deb qabul qilindi. Ko'pchilik hollarda suvni sun'iy tozalash inshootlarini qurish tugallanmay turib, sanoat ob'ektlari ishga tushirib yuborilmoqda.

3. Oqava suvlarni sun'iy tozalashning hozirgi kundagi imkoniyatlariga ortiqcha baho berilayapti.

4. Ayrim mutaxassislar, olimlar tomonidan "tabiiy suvlar ifloslanishining yo'l qo'yilishi mumkin bo'lgan me'yori" degan noto'g'ri nuqtai-nazar ishlatilmoqda. Hozirgi kunda "bu yo'nalish suvning ifloslanishini chegaralaydi", deb qarash o'zini oqlamaganligi hammaga ma'lum bo'lib qoldi.

5. Tabiiy suv manbalariga ekin maydonlaridan chiqqan suvlarning oqizilishidir.

6. Suv tejankor usullardan foydalanmasdan sug'orishni tashkil etish.

Hozirgi kunda Respublikamizda eng dolzarb masalalardan biri suvni sifat jihatdan muhofaza qilishdir. Bu muammoni hal etishda ko'pchilik olimlar qaytarma va oqava suvlarni tozalashni asosiy yo'l deb qaramoqdalar. Lekin, bu yo'l juda murakkab bo'lib, qimmatga tushadi. Ikkinchidan, eng takomillashgan sun'iy tozalash inshootlari ham suvni to'la tozalashga imkon bermaydi. Suvni 80-90 foizi tozalash etarli darajada

takomillashgan deb qabul qilinadi. Bu holda 10-20 foiz o'ta chidamli ifloslantiruvchi moddalar yana suv tarkibida qoladi.

Bu asosiy masala esa bir qancha choralar tizimini o'z ichiga oladi. Ular oqava suvlarni daryolar, ko'llar, suv omborlariga oqizishni iloji boricha kamaytirishga, ayrim hollarda esa to'la to'xtashishga qaratilgandir. Faqat shu yo'lga masalani tubdan hal qilishga imkon beradi, toza suvni tashlandiq suvga aralastirishdan xalos etadi. SHu yo'l bilan tabiiy suvlarning sifatini yaxshilash va ularning miqdorini ko'paytirish mumkin, chunki bunda butun daryo suvi toza bo'lib, iste'mol uchun yaroqli bo'ladi, toza suv hajmi bir necha marta ortadi.[3]

XULOSALAR

Tabiat va jamiyat bir butundir. Ular o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning keskinlashuvi ekologik muammolarni keltirib chiqaradi. Mamlakatimizda ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish masalalari davlat siyosati darajasida qaraladi. Soha o'ldirilgan ko'plab qonunlar, qarorlar va konsepsiya ishlab chiqilgan va davlat dasturi qabul qilingan. Ijtimoiy iqtisodiy va ekologik rivojlanish barqaror taraqqiyotni ta'minlab beradigan uchta asosiy yo'nalishdir. Barqaror taraqqiyotga erishish sohalarida qator chora-tadbirlarni amalga oshirishni talab etadi. Ekologiya sohasidagi chora-tadbirlarni amalga oshirilishi barqaror rivojlanishning garovidir.

Suv resurslaridan foydalanishdagi muammolarni bartaraf etish uchun ko'pchilik olimlarning fikricha, quyidagi chora-tadbirlarni nazarda tutish lozim:

1. SHaharlarning oqava suvlaridan dehqonchilik, asosan, em-xashak etishtiriladigan dalalarini sug'orishda foydalanish mumkin, albatta, gigiena nuqtai nazaridan, bunday dalalarda to'g'ridan-to'g'ri iste'mol qilinadigan ekinlar ekilmaydi. Eng muhimi bu suvlar tuproq tarkibiga ziyon etkazmaydi. Bunday tajribalar Rossiyada va boshqa chet el mamlakatlarida o'tkazilgan hamda ijobiy natijalar olingan;

2. Sanoat korxonalarini aylanma suv ta'minotiga o'tkazish zarur. Bunda korxonalar suvni o'ziga kerakli darajada tozalaydi va undan qayta foydalanadi. SHu maqsadda korxonalar talab darajasidagi suvni bir yo'lga oladi, mahsulot ishlab chiqarishda butunlay sarf bo'lgan qismi (umumiy suv miqdoriga nisbatan 10-15 foiz) esa suv manbaidan doimiy ravishda to'ldirib boriladi. Bu tizimning qulay tomoni shuki, birinchidan, oqava suvlarning daryolarga oqizilishiga chek qo'yiladi, ikkinchidan, korxonalar o'zi ifloslantirgan suvni tozalashga majbur bo'ladi. Bunda korxonaning o'zi ortiqcha ifloslanishni oldini olishga harakat qiladi, natijada suvni tejash uchun rag'batlantiruvchi iqtisodiy omil vujudga keladi;

3. Ayrim ximiyaviy korxonalarining ifloslangan suvlarini, agar ularni tozalab qayta ishlatish imkoni bo'lmasa, alohida havzalarga yig'ib, tabiiy yoki sun'iy holda bug'latib yuborish kerak;

4. SHaharlarda suv ta'minoti tarmoqlarini ikki yo'nalishda, birinchisini ichimlik, maishiy va oziq-ovqat sanoati uchun, ikkinchisini esa sanoatning boshqa tarmoqlari uchun tashkil etish zarur. Bu tartib toza suvni tejash imkonini beradi;

5. SHaharlardagi yirik sanoat korxonalarida (asosan ximiya, metallurgiya) iloji boricha suvdan foydalanish me'yorini kamaytirish uchun kurashish kerak. Bu toza suvning miqdorini va shu bilan birga sifatini saqlash choralardan biridir;

6. Daryolarda kam suvli davrda ularning suvini bir muncha ko'paytirishga erishish lozim. Buning uchun mavjud suv omborlaridan tadbirkorlik bilan foydalanish va agromelioratsiya usullarini qo'llash talab etiladi;

7. Ekin maydonlarini sug'orish natijasida hosil bo'lgan qaytarma suvlardan unumli foydalanish lozim. Ularning tabiiy botiqlarga oqizilishiga va behuda sarflanishiga iloji boricha yo'l qo'ymaslik kerak.

8. Qashqadaryo viloyatida qurilgan SHO'rtan gaz-kimyoy majmuasi tomonidan ishlab chiqarilgan plastmassa quvurlarni sug'orish maqsadlariga foydalanishni yo'lga qo'yish orqali suvni isrof bo'lish oldini olish mumkin.

9. Respublikamizda tomchilatib sug'orishni tashkil etish. O'lkamiz sharoitida foydalaniladigan suv resurslarining asosiy qismi (90 foizdan ortig'i) irrigatsiya maqsadlarida ishlatiladi. Uning qolgan qismidan esa sanoatda hamda maishiy va kommunal maqsadlarda foydalaniladi. Ma'lumki, yuqoridagi har uch yo'nalish ham yildan-yilga ko'proq suv talab qilmoqda va shu sababli o'lkamizda suv muammosi tobora tig'iz bo'lib qolmoqda. Ana shunday sharoitda suvdan tejab-tergab foydalanish, uning samarasiz yo'qotilishiga yo'l qo'ymaslik, qaytarma va oqava suvlardan unumli foydalanish, eng muhimi suv manbalarini ifloslanishdan va ortiqcha minerallashuvdan saqlash asosiy vazifa bo'lib qoldi.[4]

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. D. Yormatova. Ekologiya.-2009, 248 b.
2. Tursunov H.T., Raximova T.U. Ekologiya. O'quv qo'l.-S.I.: Chinor ENK, 2006.-152 b.
3. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari.-T.O'zbekiston, 1997.-B.115. Ekologiya huquqi. Darslik//J.T. Xolmo'minov, N.B. Shoimov [va boshq.] -T.O'zbekiston respublikasi IIV Akademiyasi, 2014. B-3
4. Ekologiya huquqi: Oliy o'quv yurtining huquqshunoslik mutaxassisligi bo'yicha ta'lim olayotgan talabalari uchun darslik: M.B. Usmonov., Rustamboev M.X., Xolmo'minov J.T va boshq.-T.: O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi "Adabiyot jamg'armasi" nashr., 2001.-328B

5. Xolmo'minov J.T., Mallaev N.R. Ekologiya va atmosfera havosini huquqiy muhofaza qilish: O'quv qo'llanma. - Toshkent: Toshkent davlat yuridik instituti, 2012. - 200 b.
6. "2030-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekistonda atrof muhitni muhofaza qilish konsepsiyasi"
7. "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonuni
8. Ekologiya huquqi. Darslik. Ma'sul moharrir J.T. Xolmo'minov - Toshkent: TDYU, 2018. - 366 b.
9. <https://xs.uz/uz/post/ekologik-muammolar-echimiga-amalij-ishlar-orqali-erishiladi>
10. <https://uznature.uz/uz/site/news?id=1131>
11. https://uz.wikipedia.org/wiki/Tabiatni_muhofaza_qilish
12. https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=ekologiya&btnG=
13. <https://www.gazeta.uz/oz/2019/10/31/atrof-muhit/>
14. RESPUBLIKAMIZDA SUV RESURSLARIDAN FOYDALANISHDAGI MUAMMOLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH YO'LLARI. 2021-yil, fevral